

Kumulované diskurzní markery (*no ale, no jako, no ne, no tak*) a jejich funkce v rozhovoru

Jana Hoffmannová, Marie Kopřivová, Zuzana Laubeová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
hoffmannova@ujc.cas.cz

Ústav českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha,
Česká republika

marie.koprivova@ff.cuni.cz; zuzana.laubeova@ff.cuni.cz

The role of cumulated discourse markers in shaping sequences in conversation

ABSTRACT: The intense scrutiny under which conversation analysis has placed turn-taking in conversation has gradually also led to an interest in turn beginnings and expressions occupying turn-initial positions, mostly turn-initial particles. Our research follows up on an investigation of discourse markers in spoken Czech, whose results were published in the monograph *Syntax mluvené češtiny*. In the present paper, we focus on the linear syntactic, prosodic and interactional features of multi-element clusters (cumulations) of discourse markers at the beginning of the second turn in a two or possibly three turn sequence – i.e. the reactive, responsive turn. We strive to capture the forward/backward looking orientation of these cumulations, i.e. the degree to which they tie into the previous turn (not necessarily a question), and how they contribute to projecting the response. This doubly contextual perspective leads to expressing various reactive meanings and stances, both preferred and dispreferred. We leave aside one-word reactions, especially *jo, no*, which are very frequent in Czech, and their reduplicated variants (*jo jo, no no no*), and give a special attention to the cumulations *no ne, no jako, no ale, no tak*. The research is based on naturally occurring private conversations (collected i. a. in the ORTOFON corpus). Our analyses combine methods from conversation analysis, interactional linguistics and corpus linguistics.

KEYWORDS: discourse markers; cumulations; sequence; reactive meanings

KLÍČOVÁ SLOVA: diskurzní markery; kumulace; sekvence; reaktivní významy

1. Úvod

Pozornost soustředěná konverzační analýzou na střídání mluvčích v konverzaci přinesla postupně i zájem o začátky replik a o výrazy, kterými je pozice na počátku repliky obsazována (srov. např. Heritage 2013; Heritage – Sorjonen 2018). Náš výzkum navazuje na výsledky zkoumání diskurzních markerů (DM) v mluvené češtině a jeho výsledky publikované v monografii *Syntax mluvené češtiny* (Hoffmannová – Homoláč – Mrázková 2019). Mnohokrát už bylo konstatováno, že slovnědruhá povaha DM je velmi neurčitá; krátké, symsémantické, syntakticky neintegrované výrazy z této skupiny bývají nejčastěji považovány za částice, ale i za příslovce, spojky, citoslovce, řadí se sem i některé ustrnulé slovesné tvary. Tuto problematiku zde

necháváme stranou. Stranou ponecháváme rovněž jednoslovné DM, zejména v češtině časté *jo, no* i jejich reduplikace (*jo jo, no no no*). V tomto příspěvku se zaměřujeme na kumulace DM, na vícečlenná (zatím hlavně na dvočlenná) seskupení DM, která stojí na počátku repliky zapojené do dvoučlenné či vícečlenné sekvence. (O „pravidlech sekvencování“ viz Sacks 1992.) Většinou jsou to repliky **reaktivní, responzní**, a jde tedy o interakční responzní DM; jak uvidíme dále, za interakční **iniciální** DM je možno pokládat hlavně ty, které se podílejí na zavádění nového tématu, tematické změně. Seskupení běžných jednoslovných DM do kumulativních výrazů typu *no a, no tak, no ale, no ne, no jako* apod. lze jistě chápat – vzhledem k jejich častému výskytu v nepřipravených, spontánních českých rozhovorech, v každodenní mluvené komunikaci – jako DM sui generis. Podobně uvažuje už Čermák (2008) o „víceslovných částicích“; stejným termínem označují „ustálené kumulace“ i autoři *Mluvnice současné češtiny* (Cvrček a kol. 2010: 295); idiomům/kolokacím tohoto typu se věnují F. Čermák a M. Kopřivová (2016); a o soudržnosti „kolokačního DM“ *no a* nepochybují ani Bílková a Zeman (2020).

U vybraných kumulativních, resp. kolokačních DM bychom chtěly postihnout jejich janusovskou dvojí tvář (Weidner (2018) u nich mluví o „meči s dvojitým ostřím“) – tj. nakolik navazují na předchozí repliku a nakolik se podílejí na projekci responze. (Responze, reaktivní replika přitom zdaleka nemusí znamenat odpověď na otázku; tyto případy při analýze vyčleníme zvlášť.) Dvojitá zakontextovanost (*backward/forward looking orientation* – Heritage – Sorjonen 2018) tu vede k vyjadřování různých reaktivních významů a postojů, a to reakcí preferovaných (souhlas, pochopení, akceptování), nepreferovaných (nesouhlas, námitky, výhrady) i neurčitých (váhání, rozmýšlení, pochybnosti...). Snažíme se o funkční profilaci jednotlivých kumulativních DM, kterou nelze zjistit bez zaměření na jejich lineárně-syntaktické, prozodické a interakční vlastnosti.

2. Metodologie, data

K výzkumu využíváme autentické privátní rozhovory obsažené v korpusu ORTOFON_v1¹ (kromě zpřístupněných transkriptů i poslechu po jednotlivých segmentech), které představují např. konverzace přátel a známých při návštěvách, tedy převážně fatický diskurs. Kromě toho využíváme videozáznamy především pracovních rozhovorů, při kterých se řeší určité problémy (např. rozhovor dvou spolupracovníků

---

¹ Dále jen Ortofon, srov. Kopřivová et al. 2017. Jedná se o korpus z nahrávek pořízených v letech 2012–2017 v rozsahu 103 hodin, což odpovídá asi 1 milionu slov. Při vzniku korpusu byl kladen důraz na kvalitu nahrávky, protože korpus vedle ortografického přepisu obsahuje i zjednodušený fonetický přepis, který umožňuje další přesnější vyhledávání. Tento korpus je důsledně vyvážen podle sociolingvistických kategorií mluvčích: binárně pro kategorie pohlaví, věk (18–34, 35 a více) a vzdělání (ZŠ a SŠ, VŠ), a podle deseti regionů (osmi nářečních oblastí a dvou oblastí zahrnujících české a moravské a slezské pohraničí); každá kategorie tedy obsahuje 12 500 slov a nejméně pět různých mluvčích.

v houslařské dílně; doprovodný rozhovor členů hudebního tělesa při nácviu vybrané skladby). Zabýváme se tedy daty dvojího typu. Nabízela by se otázka, nakolik se liší uplatnění kumulativních DM v rozhovorech **konverzačních (fatických)** a v **pracovních** rozhovorech, které doprovázejí společnou činnost účastníků interakce; pro takové srovnání ale v oblasti doprovodných dialogů zatím nemáme dostatečně rozsáhlá data.

Při analýze dat spojujeme metody konverzační analýzy, interakční lingvistiky a korpusové lingvistiky. Takový výzkum ovšem od počátku naráží na některá zásadní úskalí, která se dlouhodobě nedaří eliminovat.

1. Co považovat za **repliku** a za **počátek** repliky? Replika začíná vystřídáním mluvčích, okamžikem *turn-taking* (srov. k tomu už Sacks – Schegloff – Jefferson 1974). V běžných konverzích se však velmi často stává, že do řeči mluvčího, který je v té chvíli dominantní a pronáší delší repliku, zasahuje jeho partner v rozhovoru pouze pronášením nevýrazných, doprovodných výrazů typu *jo, no jo, no no*, kterými dává najevo, že poslouchá, rozumí, přijímá sdělení mluvčího; realizací těchto **kontinuátorů** rozhodně neaspiruje na převzetí slova, nechce mluvčího nijak přerušit. Lze se setkat s různými názory na replikový/nereplikový status kontinuátorů. Zde vycházíme z přesvědčení, že kontinuátory nelze považovat za samostatné repliky; hranice mezi nimi a mezi výraznými začátky replik, které mohou být obsazeny sledovanými kumulativními DM, však nejsou vždy zcela zřetelné – někdy není lehké rozeznat, zda mluvčí pokračuje v pronášené replice, nebo (třeba po nepatrném „přerušení“, kdy partner vydá nějaký neurčitý zvuk, vydechne, zasměje se apod.) nasazuje k novému začátku. Stanovení začátku repliky se mnohdy komplikuje i tím, že se repliky jednotlivých mluvčích v různé míře překrývají. (K **překryvům** replik viz Komrsková – Poukarová – Havlík 2019 ve zmíněné *Syntaxi mluvené češtiny* (Hoffmannová – Homoláč – Mrázková 2019); tam i odkazy na další práce těchto autorů a na hojnou další literaturu.) A k tomu ještě přistupuje technický problém způsobený tím, že v korpusových datech, s nimiž pracujeme, je zavedeno členění na **segmenty**, začátek segmentu se ovšem nemusí křýt se začátkem repliky a s vystřídáním mluvčích.

2. Začátky replik je dále třeba odlišit od počátků **výpovědí**. Sledované kumulativní DM se samozřejmě vyskytují i na začátku výpovědí ve vícevýpovědních replikách, těmito případy se však nezabýváme – lze očekávat, že tam bude funkční profilace DM méně vyhraněná. Situaci ovšem mohou komplikovat případy, kdy účastníci rozhovoru postupně skládají výpověď, jež je rozložena do několika replik. (Ke vztahu repliky a výpovědi srov. např. Hoffmannová – Havlík 2017.)

3. Specifické „počátky replik“ představují počátky **reprodukce řeči** uvnitř něčí repliky: *já jsem říkala **no ne** ale s panem kastelánem jsme domluvený...* V tomto případě lze interpretovat funkci DM *no ne* (projev nesouhlasu mluvčího, snaha obhájit či prosadit svou pozici); nezdířka ale kumulativní DM funguje vyloženě jen jako jakýsi signál reprodukce, resp. tvoří pomezí úsek mezi uvozovacím segmentem a reprodukcí (ať už vlastní řeči, nebo řeči cizí), začátkem reprodukované repliky: *já jsem říkala **no jako** kdoví jak to bude vypadat...*

4. Otázka je, nakolik zahrnovat kumulativní DM narušené pauzou, určitým předělem: *no . ale, no . tak...*, i když narušení může být způsobeno jen momentální intonací či tempem řeči. Stejně tak je sporné, nakolik máme počítat i s počátkovými reduplikacemi (místo *no tak* např. *no no tak*, místo *no ne* je *no ne ne*) a s výskyty, kdy sledovanému DM předchází např. *hm, hmm (hmm hmm no ne)*. **Reduplikace, pauzy a hezitační zvuky** se mohou i kombinovat: *hm . no ne; no .. no ne*. To vše jsou samozřejmě přirozené úkazy spontánních mluvených projevů, u nichž jen těžko můžeme lpět na puristické představě „čistých začátků“; přesto tyto problematické případy zůstanou zatím na okraji našeho zájmu. Podobně necháváme stranou i rozdíly v kvantitě vokálů (*no ne* vs. *no né; no tak* vs. *no ták*) – jsou to rozdíly velmi subtilní, v základním přepisu ani nejsou zachycovány, ale ani při poslechu to v mnoha případech nelze rozlišit.²

3. Výběr DM, zdůvodnění výběru

Výrazy jako *a, ale, jako, jo, ne, no, tak* a další jsou v běžných mluvených projevech velmi frekventované.³ U dvoučlenných kumulací už pochopitelně frekvence klesá, ale stále jde (v korpusu Ortofon) do stovek až tisíců. Seskupení o více než dvou členech (typ *no ne tak, no ne ale, no tak ale, no tak jako, no ale tak jako* aj.) už mají – až na výjimky – poměrně nízký výskyt. Kritéria výběru jsou tedy pro nás a) kumulace dvou DM, která zřejmě vytváří soudržný a svěbytný celek, b) pozice na začátku repliky a c) frekvence těchto počátkoreplikových kumulací. Zaměřujeme se zatím na kolokace dvoučlenné a pro první fázi analýzy volíme ty, u nichž zřejmě vystupuje do popředí zmíněná podvojnost: spojují v sobě jednak navázání na to, co už bylo řečeno, jednak určité zpochybnování, otvírání něčeho nového, dalších možností, zajímavě oscilují mezi souhlasem a nesouhlasem. Vylučujeme zatím kolokace výrazně souhlasné a chápavé, akceptační (*jo jo, no jo no, no právě, no dyť jo* apod.), protože ty velmi často fungují jako kontinuátory a je sporné mluvit u nich o začátku repliky, a dáváme přednost oněm podvojným, rozporuplným.

Z tohoto hlediska vybíráme jako určitý výchozí bod a první složku kumulativních DM výraz *no* (4. nejčastější slovo v korpusu Ortofon). Nabízel by se i výraz *jo*, s obdobně vysokou frekvencí, a kumulace *jo ale, jo tak* aj. Tyto kolokace ale příliš „nedrží pohromadě“, často se rozpadají: *že jo + ale, no jo + ale, to jo + ale, že jo + tak, no jo + tak, tak jo + tak...* Čermák a Kopřivová (2016) se soustředili na kumulace s prvním komponentem *no* a *a*; u *a* je ovšem – více než kde jinde – v popředí funkce navazovací.

² Čermák a Kopřivová (2016) idiomy *no ne* a *no né* rozlišují, základní funkce se však zdají být zhruba stejné. Výraznou funkční specifikou vykazuje idiom *no né* ve funkci exklamativní, jako komentář vyjadřující údiv, překvapení; tento případ se však v našich datech téměř nevyskytuje.

³ Cvrček a kol. (2010: 295) uvádějí mezi nejfrekventovanějšími částicemi v mluvené češtině na prvních třech místech *no, jako, tak*. Vysokou frekvenci zmiňovaných výrazů na počátcích a koncích replik ukazuje i Čermáková a kol. (2019).

Výrazu *no* věnovala značnou pozornost už O. Müllerová (mj. 1991): konstatuje, že „výraz *no* vyjadřuje potenciální protikladnost partnerů, danou pravidly vzájemného reagování, signalizuje už pouhou možnost zaujmout protikladné, opravné, namítací atp. stanovisko“; ale že *no* často slouží skutečně jako „signál protikladných postojů nebo názorů účastníků jednání“, že jím mluvčí „začínají své repliky, v nichž si vzájemně odporují, namítají, vyměňují si názory“. Tuto ne vždy realizovanou potencialitu výrazu *no* aktualizuje, resp. stupňuje připojení výrazů jako *ne*, *ale*, případně i *tak*, *jako*. Výraz *no* při vyjadřování hodnoticích postojů plní někdy (případně ve spojení s dalšími, v podobě kumulativního DM) i funkci intenzifikační, zesiluje emocionalitu vyjádření. Kromě těchto pragmaticky exponovaných funkcí však může počátečné *no* (resp. *no a*, *no tak* aj.) být pouze nositelem návaznosti, členícím signálem. Podle Mathesia (1947) ve „všední řeči hovorové“ zdánlivě zbytečný výraz *no* nezřídka „změkčuje začátek úseku, zmírňuje jakýsi dojem příkrosti, kterým úsek bez tohoto ‚úvodu‘ může působit“; což rovněž platí o sledovaných kumulacích.

V této fázi analýzy se tedy orientujeme na více méně ustálená spojení – kumulativní diskurzní markery *no ale*, *no jako*, *no ne*, *no tak*. Jejich výskyty vybíráme podle výše stanovených kritérií; nezabýváme se proto výjimečnými případy, kdy tyto DM obsazují pozici na **konci** repliky. Tam obvykle plní funkci neurčitého náznaku pokračování řeči (*no prostě . takový jako . ukolíbavka no jako*); může jít ale i o ověřovací otázku, s níž se mluvčí obrací na partnera (... *tak když to nepojede tak zajedem do toho do nějakýho .. vobchodu koupíme nový . tadyto tady necháme stát no .. no ne?*).

Následující tabulka ukazuje celkovou frekvenci jednotlivých kumulací, které byly vyhledány jako po sobě následující lemmata bez ohledu na to, kterým mluvčím byly vysloveny; v dalším sloupci jsou uvedeny frekvence kumulací vyslovené jedním mluvčím v rámci jedné repliky.⁴ Z tohoto srovnání můžeme usuzovat na „pevnost“ počátečních kumulací: nejpevnější se jeví kumulace *no tak*, nejméně pevnou kumulace *no jako*. V posledním sloupci je uvedena frekvence kumulace na začátku segmentu. Segment v korpusu představuje technické členění na úseky s maximální délkou 25 slov. Může se tedy stát, že začátek segmentu může být pokračováním repliky, a naopak, že replika může být součástí segmentu. Z tohoto důvodu byly u méně frekventovaných kumulací (*no ne a no jako*) procházeny všechny výskyty a takto zjištěné frekvence jsou vyšší než frekvence na začátku segmentu (srov. tabulka 2 a 3). To znamená, že jednotlivé repliky se nacházejí i uvnitř segmentů. U častějších kumulací byl vytvořen v korpusovém manažeru náhodný vzorek o velikosti 200 konkordančních řádků, který vychází z frekvence kumulace na začátku segmentu.

⁴ První část DM *no* může stát samostatně i na konci repliky jednoho mluvčího a jiný mluvčí může navazovat další replikou, která začíná druhou částí uvedené kumulace. V tabulce č. 1 jsou tyto případy zahrnuty ve sloupci Celková frekvence kumulací. Srovnáme-li počty v něm uvedené s dalším sloupcem, který uvádí frekvenci v rámci repliky jednoho mluvčího, je zřejmé, že tyto případy tvoří nadpoloviční většinu, což spolu s převažující pozicí na začátku repliky ukazuje na fakt, že nejde o náhodné kumulace DM.

Tabulka 1: Kumulace analyzovaných DM v korpusu Ortofon_v1 celkově, v rámci promluvy jednoho mluvčího a na začátku segmentu⁵

Kumulace	Celková frekvence kumulací	Frekvence v rámci repliky jednoho mluvčího	Frekvence na začátku segmentu
no ne	239	182	135
no jako	266	177	112
no ale	1344	1180	658
no tak	2855	2636	1442

K interpretaci vybraných kumulativních DM přistupujeme s hypotézou, že určitým způsobem vykrývají prostor **mezi** vyjadřováním souhlasu a nesouhlasu: s různými akcenty, možná s větším zastoupením při vyjadřování nesouhlasu, námitek, výhrad, pochybností, oprav (očekávání reagujícího mluvčího nebylo naplněno, narážejí na sebe odlišné perspektivy účastníků rozhovoru apod.). To je celkem nasnadě, protože **nesouhlas** je v dialogu příznakový, je to (až na výjimky) nepreferovaná reakce;⁶ máme potřebu ho nějak „obalit“, změkčit, spojit aspoň s nějakým dílčím souhlasem apod.; a k tomu se asi dvojdílné konektory dobře hodí, protože si zčásti zachovávají sémantiku a funkce jednotlivých komponentů, ale zčásti se profilují jako nějaký nadřazený celek, a to umožňuje různá kontextová zapojení a funkční expanzi. Lze rovněž očekávat, že se uplatňují – více nebo méně – při zavádění **nových témat** (to ale platí obecně o většině DM, i těch základních jednoslovných). A ze zřetele neztrácíme ani možnost, že sledované DM obsazují neurčitý začátek repliky, kdy se mluvčí teprve rozmýšlí, co říci. L. Jílková (2016; 2017) zkoumá výraz *tak* jako součást frazémů/idiomů a s oporou o starší článek F. Hladiše (1968) vyzdvihuje počátečnou pozici, v níž *tak* plní funkci **přípravnou, preparativní**. Mluvčí si připravuje následnou řečovou produkci, bere si slovo; startovací prvek mu umožňuje překlenout fázi váhání, rozmýšlení. V této pozici a funkci se *tak* vyskytuje nezřídka ve spojení s dalšími přípravnými elementy (pauzy, hezitační zvuky), ale i v kolokaci s *no* (*no tak já myslím...*), která nás zde zajímá. S přípravnou funkcí je nepochybně třeba počítat i u DM *no ale*, *no ne*, *no jako*. A od těchto neurčitých startů a přípravných fází už je jen krok k tomu, že mluvčí uvozí svou repliku vyloženě **výplňkovými výrazy**. Také v tomto případě může být DM doprovázen dalšími výplňkovými slovy, hezitačními zvuky apod. (*no ale jako ..*); nevyjadřuje ale žádné postoje mluvčího, neplní žádnou konkrétní funkci. Někteří mluvčí používají výplňková slova *no*, *tak*, *jako* (i *no tak*, *no jako*) opakovaně, s vysokou frekvencí, je to charakteristická součást jejich idiolektu.

⁵ Příklady dotazů použitých pro zjištění celkové frekvence: [lemma="no"][lemma="ale"], frekvence v rámci repliky jednoho mluvčího: [lemma="no"][lemma="ne"] within <sp/> a frekvence v rámci segmentu: <sp>[lemma="no"][lemma="tak"] within <sp/>.

⁶ K tomu srov. už Heritage (1984: 265–280), Pomerantz (1984) nebo Schegloff (2007: 58–73); v poslední době pak např. Rendle-Short (2015).

4. Vlastní analýza jednotlivých kumulativních DM

4.1 No ne

U DM *no ne* bylo v korpusu Ortofon⁷ vyhledáno 239 výskytů, z nich vytříděno 151 počátkových (na začátku repliky, po vystřídání mluvčích). Nejsou tedy zahrnuty výskyty, kde je kumulativní DM na začátku segmentu, ale uvnitř repliky jediného mluvčího, např.:

(1)⁸ Radek: *jelikož předtím jsme měli ty stránky hrozně nedalo se tam vůbec vyznat a .. to možná*
viš i ty

Květa: *jo jo jo .. teď je to lepší no ne já jsem tam moc ne* nechodila . upřímně .. párkrát*
a bylo to dobré ..

Zahrnuty jsou pouze výskyty *no ne* na skutečném začátku repliky, např.:

(2) Tomáš: *a ty jedeš pryč?*

Helena: *no ne .. jdu pracovat*

Analýzou počátkových *no ne* bylo zjištěno, že jde převážně o DM interakční responzní. Přehled nalezených funkcí včetně jejich frekvence a procentuálního zastoupení v celkovém počtu počátkových výskytů:

Tabulka 2: Funkce kumulace *no ne* a jejich procentní zastoupení v celkovém počtu počátkových výskytů

Funkce	Počet výskytů na počátku repliky	Procenta z celkového počtu počátkových výskytů
nesouhlas	75	49,7
souhlas	30	19,8
opravy	17	11,3
reakce na otázku	13	8,7
změna tématu	4	2,7
nedokončená replika	6	3,9
rozpad <i>no ne</i> při vyjadřování protikladu	6	3,9

⁷ V příkladech z korpusu Ortofon je ponechána podoba transkriptu užívaná v ortografické stopě, v níž jsou některé speciální znaky: @ označuje hezitaci, @@ delší hezitaci, * označuje nedokončené slovo, tečka označuje předěl (krátkou pauzu nebo klesnutí hlasem), dvě tečky pauzu, [] označují část vyslovenou v překryvu, tedy situaci, kdy mluví dva nebo více mluvčích najednou. Jména jsou k replikám přidána náhodně a mají anonymizační účel.

⁸ V oddílech 4.1–4.4, věnovaných jednotlivým DM, jsou zařazeny převážně ukázky z korpusových konverzací a pouze v závěru každého oddílu ukázky z nových grantových videonahrávek (pracovních rozhovorů): ty jsou pod čísly 12, 13, 23, 24, 31, 32, 40 a 41.

Podvojnost sledovaného DM („dvojitá tvář“) spočívá v tom, že vyjadřuje převážně **(75 výskytů) nesouhlas** s partnerem (jeho předchozí replikou/replikami); uplatňuje se při vyjadřování námitek, protikladných stanovisek, při opravování partnera. Málokdy ale signalizuje zásadní, kategorický nesouhlas, jen zřídka prosazuje názor diametrálně odlišný od partnerova mínění (jako je tomu v př. 3):

- (3) Igor: *takže tam musím vletět . a optat se co teda . jestli teda mám shánět nekeho druhého nebo co [nebo co]*
 Lada: *[no ne] no to s tou já bych s tou možností vůbec nepočítala . pokud ti to dluží .. ti peníze tak buď buď ať ti vrátí peníze nebo ať prostě udělají tu práci*

Mnohem častěji DM *no ne* uvozuje mírný nesouhlas, korekci partnerova (nebo i vlastního) tvrzení. Tuto reakci (responzi) pak mluvčí ve vlastní replice doplňuje upřesňováním informací, uváděním toho, co bylo řečeno, na pravou míru:

- (4) Bára: *už nejsme jak .. @ jak důchodci tak brzo*
 Emília: *důchodci právě chodí v osm a vstávají ve čtyři (smích)*
 Bára: *no ne my jsme my chodíme . po desáté a vstáváme v osm*

Od těchto funkcí je plynulý přechod k replikám, kde nesouhlas, názorová odlišnost ustupuje a DM *no ne* uvozuje spíše **souhlas, soulad** s partnerem, potvrzení jeho výroku (směrem k předchozí replice), a jeho souhlasné rozvíjení, ev. navrhování jiných možností **(30 výskytů)**:

- (5) Denisa: *.. byla zima . a ještě přišlo do toho ... takže to bylo takový . hmm tak .. tak . takový no ale .. potom . jak @@ jak jsem šla z práce jak jsem šla na tu jógu tak už to potom přešlo ten déšť [pak už to bylo lepší]*
 Aneta: *[no ne . já když jsem šla už pro Kristýnku] tak už nepršelo . takže to bylo fajn no*

K tomu, že účastníci rozhovoru spíše vzájemně sladují své postoje, přispívají i **opravy (17 výskytů)**: mluvčí opravuje, upřesňuje buď vlastní sdělení, nebo sdělení partnera, a oprava se může týkat buď věcného obsahu sdělení, nebo formulace. Např. vlastní sdělení musí mluvčí někdy reformulovat v reakci na neporozumění partnera:

- (6) Vladislav: *a tak jako je* . je Praha jako sběratelů ráj ?*
 Bohuslav: *só tam dražší ceny .. [je to fakt]*
 Vladislav: *[@] no ne jako spíš jestli tam je toho zboží víc?*

Ke vzájemné harmonizaci názorů a postojů u účastníků rozhovoru přispívají i výměny, kdy mluvčí reaguje na partnerovu **otázku** (či **výzvu**) doplňováním informací, vysvětlováním **(13 výskytů)**:

- (7) Hildegarda: *a ty bys nechtěla třeba dělat aupairku jako třeba kdybys @ protože vono v tom Švýcarsku jak se [mluví i anglicky víš jakoby]*
 Irina: *[a k č* .. k čemu by mi to] bylo jako*
 Hildegarda: *no ne tak jako pro tebe aby ses třeba rozmluvila aby sis vydělala peníze*

Jako interakční **iniciální** DM funguje tedy *no ne* jen zcela výjimečně – také ve **4 případech**, kdy předznamenává zavádění **nového tématu (změnu tématu)** nebo návrat k tématu předchozímu, již opuštěnému:

(8) *Ivana: no a s Jaromírem máš domluvenou brigádu?*

Ctibor: jo .. s tím počítá [tak teoreticky] určitě

Ivana: [jo?]

(hluk v pozadí)

Ivana: no ne já ti jen chci říct že my jedeme .. osmnáctého . července máme jet na dovolenou .. na týden . s taťkou

Zcela na okraji počátkových výskytů ponecháváme dvě nevelké skupiny, kde už zřejmě spojení *no ne* nemůžeme považovat za DM. Jednak **6 výskytů**, kde *no ne* vytváří samostatnou repliku, ale obvykle neurčitou, nedokončenou, nezařaditelnou:

(9) *Igor: zkus . zkus se optej ostatních jestli je .. jak oni to cítí .. víš?*

Lada: hmm .. nevím no . asi asi se zkusím příště poptat protože jako to [toto mně] celkem vrtá hlavou jako nej* nejsou na to zvyklá vůbec a nemělo by to tak ani být

Igor: [no nee]

Lada: asi asi dělám buď já něco blbě nebo ta ženská . nás tak blbě cvičí já já nevím

A dále případy, kdy mluvčí sice vyjadřuje nesouhlas s partnerem, resp. opravuje jeho vyjádření; počátkové *no ne* se tu ale rozpadá, netvoří jeden soudržný celek; *no* má spíše funkci navazovací nebo uvozovací, zatímco *ne* se zapojuje do vytváření explicitního protikladu („ne X, ale Y“): *no / ne asi / ale určitě* (se specifickou intonací):

(10) *Andrea: zase se musím do toho pustit přece jenom jsem takhle vypadala líp*

Antonín: no tak vždycky člověk vypadá líp když je hubenější než –

Andrea: no ne hubenější [štíhlejší]

Antonín: [no tak] štíhlejší no

A úplně stranou necháváme případy (u *no ne* byly zaznamenány pouze dva), kdy DM stojí na počátku **reprodukce řeči** uvnitř něčí repliky, jde tedy o jakýsi sekundární začátek:

(11) *Radomíra: ... no tak jsme nahlásili [a ty lidi vlastně] šli na tu prohlídku .. ta paní povídá*

Zlatoše: [jo]

Radomíra: no vona trvá padesát minut . já jsem říkala no ne ale s panem kastelánem jsme domluvený že to jde i rychleji že to jde zkrátit

V nově získaných grantových datech se *no ne* vyskytuje málo a zdá se, že rozložení funkcí je obdobné jako u dat korpusových. Převládá mírný nesouhlas s partnerem a upřesňování, rozvíjení toho, co řekl, případně i výraznější nesouhlas; i v reakci na partnerovu otázku funguje *no ne* jako projev mírného nesouhlasu vyžadujícího doplnění informací, vysvětlování. Signalizace změny tématu je zcela ojedinělá. Uvádíme aspoň jeden příklad na užití *no ne* z rozhovoru čtyř spolupracovníků, kteří každoročně organizují burzu dětského oblečení:

(12) Aneta: *ale nemám to nikde fakt sem to ne- sem [nevyčetla]*

Dana: *[no ne těch tří] sta tisíc to je přece to co sme zjišťovali*

Marta: *[a já to vlastně potom zjišťovala taky]*

Dana: *[na tom finančáku že oni]*

Další příklad je z přípravné fáze nahrávání zkoušky dívčího smyčcového tria:

(13) Michal: *jo (co) tam je vlastně napsaný . vy jste to četla asi ne?*

Tonka: *no ne . ne všechno [z toho (ještě)]*

Michal: *[jo že tam je napsaný] . včetně té informace . včetně toho že .. to smazání nahrávky během nahrávání . a tak dále*

Fonetické aspekty: výslovnost *no ne* je plynulá, vyslovuje se jako jeden celek. *Ne* je někdy akcentováno (mluvčí zesílí hlas), poměrně často i prodlouženo – zejména při výraznějších projevech nesouhlasu. Pak bývá vysloveno i výše než počáteční *no*: *no né .. podívej se .. kdo nic nedělá nic nepokazí ne?* V prepisech se jen asi 5x objeví *no né / no nee*, ale tady se asi jedná o nekonzistentní transkripci; nepatrné, různě dlouhé prodloužení by se našlo ve více případech. *No* je prodlouženo jen výjimečně. Za počátkovým *no ne* většinou plynule, bez pauzy navazuje další část výpovědi; pauza nebo nějaké přerušení se tu objevuje jen málokdy (*A: a ty jedeš pryč? – B: no ne .. jdu pracovat*).

Pokud jde o **trojčlenné DM**, kdy je *no ne* rozšířeno ještě o jeden člen (*no ne no, no ne ale, no ne jako*), jejich výskyt je nepatrný (snad až na nejčastější *no ne tak*). Stojí sice většinou na počátku repliky, ale nejsou nijak vyhraněné z hlediska funkčního ani fonetického. Lze snad jen konstatovat, že u trojic *no ne ale, no ne tak* se dost často objevuje určité přerušení (i když není vyznačena pauza): *no ne – ale, no ne – tak*, kde výrazy *ale, tak* se už těsně vážou k další části výpovědi. Naproti tomu trojice *no ne jako* bývá vyslovena bez přerušení. Na začátku repliky může dojít i k seskupení všech nebo téměř všech našich sledovaných (původních jednoslovných) DM: *no ne tak ale .. jako .. kdybych já .. jo byla nějaké já nevím ..; no ne no tak jako .. ty #s operoval vedrem ale ..* Rozsáhlejší kumulace plní většinou preparativní funkci, jsou signálem neurčitosti vyjadřování, váhání a rozmyšlení mluvčího: *no ne já vím no tak .. nó ne tak něco ale aby to teda příště neříkal no ..*

4.2 No jako

U DM *no jako* bylo v korpusu Ortofon vyhledáno 266 výskytů, z nich vytríděno 121 počátkových (na začátku repliky, po vystřídání mluvčích). Na **konci** repliky se *no jako* vyskytuje jen minimálně (**2 výskyty**) a představuje velmi neurčité zakončení repliky:

- *no prostě . takový jako . ukolíbavka no jako*
- *já si myslím že jako v tady při takovýchletěch . @ opravdu akcích . že .. mají žně tadyti hoteliéři a to no jako*

Zbývající výskyty (více než polovina) zahrnují *no jako* uprostřed repliky (asi po nejvíce výplňkové), ale i případy, kdy replika jednoho mluvčího končí „no“ a replika následujícího mluvčího začíná „jako“.

Přehled nalezených funkcí včetně jejich frekvence a procentuálního zastoupení v celkovém počtu počátkových výskytů:

Tabulka 3: Funkce kumulace *no jako* a jejich procentní zastoupení v celkovém počtu počátkových výskytů

Funkce	Počet výskytů na počátku repliky	Procenta z celkového počtu počátkových výskytů
souhlas	34	28,2
reakce na otázku	34	28,2
nesouhlas	21	17,1
začátek reprodukce	14	11,6
změna tématu	10	8,3
nedokončená replika	4	3,3
rozpad <i>no jako</i> při vyjadřování srovnání	4	3,3

Analýzou počátkových *no jako* bylo zjištěno, že jde převážně o DM interakční responzní. Jsou to tedy většinou reakce na repliku/repliky partnera, reakce v různé míře souhlasné či nesouhlasné, reakce na partnerovy otázky atd. **Odpověď na otázku** je jednou ze dvou nejvýraznějších funkcí (**34 výskytů**). Mluvíč reaguje na otázku poskytnutím požadované informace a po výpovědi uvozené *no jako* připojuje další vysvětlování, svou odpověď dále rozvíjí. V odpovědích se nezdíka opakuje klíčové slovo (v př. 14 „v létě“) nebo syntaktické schéma z otázky; méně je případů, kdy mluvčí reaguje na otázku partnera rovnou vysvětlováním, „odpověď“ (či spíše reakce, responze) je poměrně nezávislá na otázce.

(14) Dominika: *tak jo .. a vy jezdíte někam v létě?*

Sára: **no jako** v létě já mám hrozně ráda moře

Dominika: [hmm . hmm]

Sára: [jo . takže jako] . když to vyjde . tak se snažíme k tomu moři jet

Početnou skupinu tvoří dále případy (rovněž **34 výskytů**), kdy mluvčí reaguje na předchozí výrok/výroky partnera (už nikoli na otázku!) **souhlasem** (nebo částečným souhlasem) plus dalším rozvíjením, doplňováním, upřesňováním; k částečnému souhlasu ale někdy vzápětí připojí určitou **výhradu**, **pochybnost**, výsledek dalších úvah, nebo **shrnutí** toho, o čem se mluvilo dosud.

(15) Bára: *ona chodí na kterou základku? .. na Jičínskou?*

Emília: *na Jičínskou no*

Bára: *hmm .. no aj má to blíž no .. docela*

Emília: **no jako** má to kousek no . [ona vždycky] aj myslím @ děcka do školky vozí . volí

Bára: [hmm]

U **21 výskytů** mluvíci reaguje na partnera mírným či výraznějším **nesouhlasem**, přichází s odlišným návrhem apod.

- (16) Josefa: [no do půlky] . února .. se to bude muset .. [naplánovat]
 Hynek: [tak to nespěchá] [do půlky února?] takže Lúca bude muset
 přijet nezávisle na tom
 Josefa: **no jako** nebude . kdybysme se domluvili . @@ jakoby že to objednáme na březen
 ...

Funkci **zavádění nového (ev. dílčího) tématu** plní i DM *no jako* (**10 výskytů**); je to skupina, u které se oslabuje nebo ustupuje základní reaktivní funkce *no jako*, stává se z něj spíše interakční DM iniciální. Mluvíci buď začíná rozvíjet nové téma v podobě vloženého vyprávění, nebo jako nové dílčí téma nabídne svou osobní zkušenost, příklad z vlastního života nebo z vlastního povědomí.

- (17) Vratislav: no taky ještě mě překvapilo že vás všechny vytáhl . na ten vejlet a pak řekne že nejede
 Bohuslava: **no jako** .. hele .. původně mi psal . jako že teda pojedem spolu . nebo já jsem to tak brala i celou dobu .. tak jsem mu ještě napsala jako aby to nebylo tak blbý že jako řeknu holkám...

Jako iniciální funguje DM *no jako* i tam (**14 výskytů**), kde uvozuje **reprodukcí řeči** – resp. obvykle vytváří přechodný článek mezi uvozovacím segmentem (tvar slovesa *říkat*) a vlastní reprodukcí.⁹ Reprodukována může být řeč vlastní (v naprosté většině – *říkám no jako...*) i cizí (*říkali no jako...*). Reprodukce uvozené mj. *no jako* bývají součástí souvislejšího vyprávování jednoho mluvčího (vypráví nějaký zážitek, příhodu apod.). Převažují reprodukce ve formě přímé řeči:

- (18) Marie: protože já říkám no my přijedeme v tu sobotu ráno a von .. ty přijedeš taky? .. a já říkám **no jako** nemám? . a on no můžeš držet dveře

Jen ojediněle se objeví i řeč nepřímá: *říkal že . tam se nedostane na to no (...) no jako že v autě má ještě asi tři litry ale .. aby .. v pick-upu byl ještě jeden kanystr zase připravenej...*

Také zde ponecháváme na okraji dvě nepočetné skupiny. Jsou to jednak případy, kdy replika obsahuje pouze výraz *no jako*, obvykle nezdařený, nedokončený pokus o převzetí slova – dříve, než mluvíci stačí říci víc, je přerušen partnerem (**4 výskyt**):

- (19) Radana: já říkám ano mně .. já ti ty peníze dám zpátky
 Nikolas: no .. no jasně
 Radana: a běž spát jinak .. na to .. prostě @ . prostě debil no
 Nikolas: **no jako** +
 Radana: + voni ho do toho Norska beztak vylyfrovali z toho podniku aby měli vod něj pokoj

⁹ U *no ne* je tato funkce zastoupena minimálně; u *no jako* je výraznější, proto ji nemůžeme z probíraných funkcí vypustit.

A dále jsou to výskyty se **srovnávací** sémantikou, u kterých evidentně nejde o kumulativní DM (**4 výskyty**):

- (20) Alena: *no protože ji (kočku s koťaty) to rádio znervózuje jako mě*
 Čeněk: *no jako tebe .. no ale . ty nemáš žádný mláďata*

I na začátcích replik může stát *no jako*, které představuje pouhou výplňku a nemůžeme mu připisat žádnou zřetelnou funkci. Souvisí to zřejmě s tím, že *jako, jakože, jakoby* jsou v současné době velmi rozšířená expletiva, která u některých mluvčích tvoří výraznou součást jejich idiolektu. V ukázce (21) použije mluvčí Bohuslava 7krát *jako*, z toho 3krát *no jako*; navíc pak ještě *jakože* a *jakoby*. V ukázce (22) u mluvčího Marcela je opakované *jako* opět spojeno s reprodukčním postupem.

- (21) Bohuslava: *nevím jestli umřel . nebo jestli byl postřelenej . to nevím teda .. ale jako .. no jako skončilo to absurdně jako to jo ale –*
 Vratislav: *a jako je to pravda?*
 Bohuslava: *no je to založený na na vopravdovém jakože to tak bylo –*
 Vratislav: *jenže je to upravený asi*
 Bohuslava: *no jako je to .. je to vyhnaný jako absurdně že jo asi jako to tam nebylo takhle jo ale +*
 Vratislav: *asi nestříleli jo*
 Bohuslava: *+ no .. no jako .. zkoušeli to takhle jo .. měli pozdrav takhle jakoby rukou dělali vlnu*
- (22) Marcel: *a vona . úplně jako se zarazila ne takhle jako .. no jako tak jako že se sem jako těší a to říkám ty vole no . no tak jako co no .. co nadělalš*

V nově získaných grantových videonahrávkách se *no jako* vyskytuje minimálně a tyto příklady vesměs patří k hlavním výše uvedeným skupinám. Najdeme tu odpověď na otázku; vyjádření částečného souhlasu (s určitou výhradou); shrnutí předchozí pasáže rozhovoru; nesouhlas tlumený počáteční souhlasnou reakcí; i výrazný nesouhlas. Uvádíme aspoň jednu ukázkou ze zkoušky dívčího smyčcového tria (23) a jednu ukázkou rozhovoru mezi výzkumníky, kteří připravují nahrávání této zkoušky (24):

- (23) Tonka: *hmm . a to stojí kolik ?*
 Milena: *nevím . tak sto pade alespoň*
 Tonka: *hmm .. as* a tak to je docela v pohodě . to se ještě dá*
 Milena: *jo no . ale zase*
 Viktorie: *no ale chvíli šetříš no*
 Tonka: *no jako jo . tak jasně . není to málo . ale to jsem si myslela že víc teda no*
- (24) Pavel: *ježiš . Michale*
 Michal: *ano*
 Pavel: *víš o tom že jsme tam nedali kartu ?*
 Michal: *jako vážně ?*
 Pavel: *no jako vážně vždyť i jsem ji koupil dneska ..*

Fonetické aspekty: *no jako* se vyslovuje většinou plynule, souvisle, jako jeden celek (zvláště tam, kde je nositelem návaznosti odpovědi na otázku) – nevzniká žádný

zvukový předěl mezi oběma výrazy, ani za nimi. Ještě k většímu splynutí dochází, když je „no“ jakoby spolknuto, zvukově potlačeno. *No* je ale také poměrně často prodlouženo – v různé míře, přepisy to skoro nikdy nezaznamenávají, při poslechu lze zachytit.

Celé spojení *no jako* bývá vysloveno dost nevýrazně, není nijak akcentováno, akcentovaný výraz následuje až za tímto spojením. To nastává zejména v případech, kdy *no jako* uvozuje:

- vyjádření nesouhlasu, odlišného názoru; v těchto případech je *no* nezřídka i prodlouženo a za ním vzniká určitý zvukový předěl: *no / jako nebude; no / jako ale to mě tak rozhodilo; no / jako to se právě ještě uvidí*
- akcentované zásadní vysvětlení, pointu: *no jako Kuba . ten jel někam do Chorvatska; no jako . v základní sestavě*

Pauly za *no jako* vznikají nejspíš tam, kde mluvčí váhá, rozmýšlí se, vyjadřuje určité pochybnosti:

- **no jako** @ . *pozvali ho no ale jestli přijde .*
- **no jako** tak .. *to víš*
- **no jako** . *hele .. původně mi psal...*
- **no jako** . *já nevím ale já jak bych řekl...*
- **no jako** .. *že bych ji vyšvih to ne*

Tam, kde *no jako* funguje jako iniciační signál reprodukce řeči, je dvoudílný DM někdy oddělen pauzami – spíše zepředu, někdy i zezadu (nastává po něm jakési nové nasazení): *von mi říkal .. no jako .. voni by mě i chtěli...*

Výskyt trojčlenných kumulací (*no jako že, no jako ale* ad.) je opět minimální, navíc poměrně málokdy obsazují počátek repliky.

4.3 No ale

Analýza 200 výskytů *no ale* byla ručně anotována s ohledem na funkci daného DM v dialogu. Přehled nalezených funkcí včetně jejich frekvence a procentuálního zastoupení ve vzorku:

Tabulka 4: Funkce kumulace *no ale* a jejich procentní zastoupení ve vzorku

Funkce	Počet výskytů ve vzorku	Procenta ze vzorku
rozdílný názor	39	19,5
námítka	96	48
omluva	1	0,5
nedokončeno	2	1
nové téma	48	24
rozmýšlení	14	7

Také zde tedy DM *no ale* uvozuje často vyjádření **nesouhlasu** s partnerem, vyjádření odlišného názoru, uvedení odlišné zkušenosti (**39 výskytů**):

- (25) *Andrea: ale tyhle ty šaty mě taky ale zestaršujou vid' ?*
Antonín: ale ani ne
Andrea: no ale taky je mám narvaný ..

Ještě častěji (skoro v polovině případů, **96 výskytů**) vyjadřuje sledovaný DM nějakou **námítku** (v podobě komentáře nebo otázky) vztaženou ke slovům předchozího mluvčího, kdy mluvčí nechce vyjádřit přímo nesouhlas, ale snaží se získat další vysvětlení nebo podrobnosti:

- (26) *Adam: takže ten had to sám . o sobě může ovládat že to není jenom stisk tých . t* tých čelistí ale –*
Vlastimil: no ale jako spolíhat se na to moc nedá

Ojedinele uvozuje *no ale* i **omluvu**, kterou se vysvětluje chování mluvčího:

- (27) *Bronislav: to je . diktafon Leni ?*
Radmila: no ale já si tam mažu empéetrojky víš co sem tam měla empéetrojky na cestě .. a nevím jak to se to vymazává

Ve všech těchto případech má DM povahu reaktivní, responzní; naproti tomu jako DM interakční iniciální se uplatňuje (velmi často) při zavádění **nového tématu** (**48 výskytů**), případně rozvíjení tématu přidáváním dalších informací:

- (28) *Čeněk: a von říkal no tak nevím .. co s králíkama .. teď co udělat s psíkem ... [anebo]*
Alena: [no ale] k* ta kočka .. naše kočka .. má dvě koťata .. no a teďka . povídej vo tom + ... + v rádiu

Tento DM může být použit také při rozmyšlení mluvčího, tj. jako **výplňkový** výraz bez další funkce (**14 výskytů**). Tady opravdu nenacházíme jiný důvod pro použití *no ale* než snahu o plynulost/návaznost dialogu, příp. získání času pro další vyjádření. To souvisí i s tím, že právě tato funkční skupina je ze 40 % tvořena případy, ve kterých je *no ale* prvními slovy při skočení do řeči druhého mluvčího. Druhý mluvčí je vlastně přerušeno slovy, která nejsou pro obsah rozhovoru nijak důležitá, může se tak potom soustředit (už v nepřekryvu) na vlastní obsah vyjádření, tedy proč byl přerušeno.

- (29) *Jan: a vrátili jsme se .. a zpátky jsme to vzali okolo NP takhle .. okruhem nahoru po hlavní*
Věra: ty vogo .. se nedívím že spal . jak špalek
Jan: no ale jakoby .. já s* @@ jak s* .. jak šel nahoru .. k k NP .. tak to jako my jsme nevyšlápli celý že jo ..

A jen zcela výjimečně funguje *no ale* jako začátek nedokončené repliky (např. když se mluvčímu nepodařilo dostat se ke slovu); ani tady není možno určit funkci:

- (30) *Filip: no tam jde vopravdu vo nějaký ty . možnosti těch formálních útoků soudních mezinárodních víš ?*
Milada: no [ale my jsme] –
Filip: [já nevím] jak hlasovala Amerika

DM *no ale* se tedy uplatňuje rovněž jako uvozovací prostředek při skoku do řeči – hlavně tam, kde se mluvčí zároveň teprve rozmýšlí, co říci, a často používá ještě jiná „výplňková“ slova, hezitace nebo pauzy.

V grantových nahrávkách slouží (nečetné) výskyty *no ale* rovněž především ke konfrontaci rozdílných názorů/přístupů, k přidání námitky/komentáře nebo k uvedení vlastní odlišné zkušenosti; jen výjimečně k zavedení nového tématu nebo k uvození reprodukce řeči. Uvádíme jednu ukázkou ze zkoušky dívčího smyčcového tria (31) a jednu ukázkou ze schůzky organizátorů burzy dětského oblečení (32).

(31) *Tonka: tak kolik teďka ?*

Milena: já bych to ale chtěla určitě podle metronomu dohrát . kvůli tadytý tvý části . a . a je jedno [jak v jakým tempu . no]

Tonka: [no ale tak pomalejší to] dáme . tak . takhle ? . co ?

(32) *Aneta: a na bankovním účtu patnáct tisíc sedum sedum čtyři [takže celkem je to]*

Marta: [jasně a zaplatil]

Aneta: čtyřicet osum tisíc

Marta: no ale zaplatil se nájem takže patnáct tisíc na [bankovním účtu] určitě není

Aneta: [ano]

Fonetické poznámky jsou zatím předběžné, na základě namátkového poslechu, nelze je zobecnovat. Zdá se, že v případě uvození rozdílného názoru je intonace klesavá, tj. *no* je posazené výš než *ale*. V dalším pokračování repliky pak je třetí slovo zase posazené trochu výš než *ale*. V případě uvození nového tématu se tento „vzorec“ nezdá být tak markantní. Tyto postřehy by ovšem vyžadovaly exaktnější ověření.

V rámci nejčastější funkční skupiny (námitka) se objevuje *no ale* vyslovené jako *nó ale*, i redukováni slova *ale*; jde ovšem o velmi rozsáhlou skupinu (pokrývá skoro polovinu vzorku), a tudíž značně různorodou.

No ale patří mezi sledovanými dvojčlennými kumulacemi k těm frekventovanějším, a tomu odpovídá i vyšší výskyt rozšířených kumulací trojčlenných, *no ale jako* a především *no ale tak* (303 výskytů v Ortofonu). Pozice na začátku repliky u nich mírně převažuje. Podrobnou analýzu jsme u nich zatím neprováděly, ale zřejmě i zde převažuje vyjadřování odlišného názoru nebo námitky ve vztahu k předchozímu výroku partnera: *A: tam by to asi šlo no .. tam maj maj tam nějaký parkoviště – B: no ale tak to budou mít zabraný nějaký .. pracovníci .. ještě bys jim tam zabíral místo .. by se na tebe mohli hned naštvat...*

4.4 No tak

Také zde byl analyzován náhodný vzorek 200 výskytů z korpusu Ortofon. Ve 20 % (40 výskytů) nešlo o začátek repliky a v 5,5 % (11 výskytů) nešlo o DM nebo nebylo možno provést zařazení do skupiny kvůli neukončené (přerušené) replice. Zbylo 149 výskytů.

Přehled nalezených funkcí včetně jejich frekvence a procentuálního zastoupení ve vzorku:

Tabulka 5: Funkce kumulace *no tak* a jejich procentní zastoupení ve vzorku

Funkce	Počet výskytů ve vzorku	Procenta ze vzorku
nesouhlas	14	10
souhlas	35	23
korekce	11	7
doplnění	45	30
změna tématu	10	7
shrnutí/uzavření tématu	13	9
reakce	21	14

Nejčastější funkcí je tu **doplňování informací** – jako **reakce na otázku** partnera nebo jinak naznačené očekávání odpovědi; mluvčí vysvětluje, navrhuje řešení apod. (**45 výskytů**):

- (33) *Anna: ty si bude* chceš povídat ?*
Miluše: no tak když ty si se mnou vůbec nepovídáš [vždycky běží] bedna tak
Anna: [no tak] no tak si povídej . když ty taky někdy vůbec nepřijdeš

No tak ale může uvádět i **reakci na výtku** nebo **na ukončení popisu situace** (kdy zpravidla není signalizováno očekávání reakce; **21 výskytů**):

- (34) *Jitka: jak byly moderní tak si je chtěla to . ale i když mi přijde že jako nohy má hubený třeba kotníky to má fakt hubený . a nedopla to*
Zdeňka: no tak já nevím no to je asi prostě to záleží . třeba jestli sportuje

Dále se *no tak* uplatňuje při vyjadřování mírného **souhlasu**, případně pak jeho rozvíjení (**35 výskytů**): **no tak jo tak půjdeme . tak půjdeme . na Marínu.**

U dalších **14 výskytů** je součástí mírného **nesouhlasu** nebo ho uvádí:

- (35) *Karin: z toho bych měla docela strach znáš to*
Lidmila: no tak .. to snad zase až tak .. by je nenapadlo

Sledovaný DM se vyskytuje (**11 výskytů**) také v **opravách** – tam, kde mluvčí opravuje vlastní nebo cizí tvrzení a opravu dále rozvíjí:

- (36) *Erika: jako co vid? tak já vařím pro všechny ale .. tak . jsme to měly na dva dny no s hol-kama potom .. no*
Hedvika: no tak von vařil taky pro všechny akorát že to . že . že s*.. žral sám potom

Stejně jako všechny ostatní analyzované kumulativní DM, také *no tak* předznamenává **změnu tématu** (**10 výskytů**):

- (37) *Anežka: abych ti řekla pravdu tak já jsem strašně líná jo . mně se nik* nic nechce dělat .. bych tady nejradši ležela ještě celý odpoledne*
Květoslava: no jasně . lež
Anežka: no to .. by se vašim už asi nelíbilo

Květoslava: *no to asi ne* [no]

Anežka: [hmm]

Květoslava: **no tak** něco pak .. po o tak můžeme podniknout [třeba]

Anežka: [hmm] no můžem no .. třeba si

zopakovat motokáry

Může ale uvádět i **uzavření, shrnutí tématu (13 výskytů)**:

(38) Svatava: *vona . no byl u nás jenom David s malým Davidem*

Radmila: *jo?*

Svatava: *jo*

Radmila: **no tak** to je . to jich tam moc nebylo

(39) Vilém: *no já půjdu já s ním půjde teďka*

Margita: *to je dobře*

Vilém: *ale nechce se mně*

Margita: **no tak** .. to máš blbý no

(pauza, následuje nové téma)

Výskyt *no tak* v grantových nahrávkách doprovodných rozhovorů odpovídá výše vyděleným kategoriím. Z komunikace při zkoušce dívčího smyčového tria (resp. nejprve z její přípravné fáze, rozhovoru nahrávajícího výzkumníka s houslistkou) uvádíme ukázky vstřícného souhlasu (40) a odpovědi na otázku (resp. reakci na nabídku) (41):

(40) Milena: *no jo . to jsem . to vyvedla .. tady to mám taky .. vyplnit podepsat?*

Michal: *asi jo . ale já bych to měl já já mám jenom jednu kopii*

Milena: **no tak** nemusím

Michal: *ale ne . já to asi budu potřebovat . ale já asi nemám kopii pro tebe*

Milena: **no tak** to nevdá

(41) Milena: *hele já se na to asi [teď vykašlu]*

Tonka: [a nechceš s tím pomoci] . že bych já ti to . votočila?

Milena: **no tak** jo ale . já nevím proč to tam fakt nedrží

Fonetické aspekty: počátkové *no tak* je většinou vyslovováno plynule, souvisle, jako soudržný celek. V některých případech je *no* prodlouženo, ale nepřilíší výrazně; může to naznačovat určité váhání, rozmýšlení mluvčího. Rovněž po vyslovení DM *no tak* pokračuje mluvčí v naprosté většině výskytů plynule dál; větší nebo menší pauza nastává jen asi v 15% případů: *no tak .. není blbej . ne?* Pauza samozřejmě nemůže vzniknout při výslovnosti ustálených spojení jako *no tak vidíš*; *no tak se nediv*.

Z trojčlenných kumulací rozšiřujících DM *no tak* vybíráme nejfrekventovanější *no tak jako* (258 výskytů, z toho polovina na začátku repliky). Aniž bychom disponovali podrobnou funkční analýzou, stojí za to upozornit aspoň na skutečnost, že kumulace *no tak jako* (podobně jako dvoučlenný DM *no jako*) poměrně často uvozuje reprodukci řeči a následuje po uvozacích segmentech typu *já říkám*; *on říkal*; *já jsem řekla*; *a von...;* např. *a říkám Kači a ty to tak necítíš? a ona prý no to víš že ne já říkám no tak jako já taky ne...*

5. Závěr

Analýza vybraných kumulativních DM potvrdila, že tato spojení vytvářejí svébytný, soudržný a funkčně specifický celek. Na počátku repliky umožňují mluvčímu navázat na předchozí repliku partnerovu (nebo na širší předcházející kontext), zároveň ale více nebo méně výrazně předznamenávají postoj mluvčího, který bude v počínající replice exponován. Zdálo by se, že *no* jako první komponent složených DM (a jako výraz v mluvených projevech extrémně frekventovaný) zde plní hlavně onu funkci navazovací, že se tedy uplatňuje hlavně při strukturaci dialogu a že je spíše významově vyprázdněný; že jaksi změkčuje začátek (jak konstatoval V. Mathesius) a plní jen funkci preparativní, jaksi neurčitě přípravnou. Ale zřejmě tomu tak není – lze tu souhlasit s výše uvedeným tvrzením O. Müllerové, že *no* na počátku replik umožňuje mluvčím vyměňovat si názory, zaujímat protikladné postoje, nebo aspoň něco namítat, opravovat jeden druhého... A tuto sémantickou anticipaci pak v dvojčlenném DM různě doplňují a modifikují další komponenty, následující po výrazu *no*. Opět by se mohlo zdát, že zejména spojení *no ne* a *no ale* budou především rozvíjet právě popsany potenciál počátečního *no* směrem k vyjadřování nesouhlasu s partnerem. U zachycených výskytů *no ne* skutečně výrazně převažuje vyjadřování nesouhlasu, případně opravování partnera – přitom ale nejde o kategorický, zásadní nesouhlas, ale většinou o nesouhlas mírný, zdrženlivý, někdy i rozpačitý, vedený dobře myšlenou snahou upřesnit partnerův názor, uvést něco na pravou míru. Dále je tu třeba vzít v úvahu, že v nezanedbatelném počtu výskytů *no ne* signalizuje souhlas s partnerem (doprovázený třeba rozvíjením jeho názoru, navrhováním dalších možností apod.); a že opravy nejsou vždy jen opravami partnera, ale někdy i sebeopravami. Podobně i *no ale* představuje výraz s širší funkční platností, než by se zdálo na základě složení z univerzálního DM *no* a odporovací či konfrontační spojky *ale*; jednoznačné uvození rozdílného názoru je ve vzorku až na třetím místě co do frekvence. Nejčastěji je DM využit jako prostředek pro uvození námítky ve formě dodatečné otázky k tématu nebo jeho komentáře, který neobsahuje explicitní nesouhlas či odlišnou zkušenost. U dalších dvou sledovaných DM (*no tak*, *no jako*) je pak vyjadřování nesouhlasného stanoviska (včetně korekcí, oprav partnera) zastoupeno ještě výrazně méně (vždy asi 17 % výskytů). Do popředí tu vystupují reakce na partnerovy otázky (nebo i výtky, připomínky apod.) v podobě vysvětlování, poskytování doplňujících informací; a nezanedbatelnou část výskytů (zhruba čtvrtinu) představuje vyjadřování souhlasu s partnerem. Oscilace mezi vyjadřováním souhlasu a nesouhlasu je tedy u dvoučlenných spojení nejednoznačná a mnohosměrná; funkční profily jednotlivých složených DM jsou v něčem relativně vyhraněné, v něčem se překrývají... Výrazných rozdílů mezi nimi nebylo zjištěno mnoho. Lze uvést např. to, že DM *no ale* se zřejmě hodí speciálně k signalizaci změny tématu (celá čtvrtina výskytů, zatímco u ostatních tří DM je výskytů jen nepatrné množství); i to je ostatně ve struktuře rozhovoru prvek potenciálně konfrontační – dobře víme, jak obtížné se leckdy nové téma do rozhovoru prosazuje. Dalším specifikem je pak to, že DM *no jako* zřejmě slouží jako poměrně stabilizovaný signál počátku reprodukce řeči (především cizí, ale i vlastní). Samozřejmě i tyto kumulativní DM tvoří někdy v rozhovoru pouhé výplňky, u nichž neidenti-

fikujeme výrazné významy nebo funkce – pomáhají pouze mluvčímu „nastartovat“ repliku. Povahu expletiv však mají zřejmě mnohem méně často než nejběžnější jednoslovné konektory typu *no, jo, tak, jako* aj. (srov. Čermáková a kol. 2019)

Argumentem pro soudržnost zkoumaných kumulací jsou i prozodické poměry. Fonetická transkripce obsažená v korpusu Ortofon nám umožňuje zjistit, zda uvedené kumulace tvoří jedno tzv. zvukové slovo (přízvukový takt; kumulace je vyslovena pod jedním přízvukem). Nadpoloviční většina všech sledovaných kumulací se vyskytuje pod jedním společným přízvukem, což rovněž naznačuje, že mohou být chápány jako svébytný celek. Z tabulky č. 6 je dále patrné, že nejčastěji to nastává u kumulace *no ne*, méně často u tříslabičných kumulací *no jako, no ale*. U kombinace *no tak* se zdá, že vyslovení kumulace v různých přízvukových taktech souvisí s funkcí označovanou jako doplnění informace, které je reakcí na přímou otázku nebo jinak vyžadovanou odpověď a může být provázáno počátečním váháním. Kumulaci zde můžeme chápat i jako prostředek plnění funkcí přípravnou, jak to uvádí Jílková (2016: 27).

Fonetická transkripce nám dále umožňuje sledovat, zda, resp. nakolik byly zkoumané výrazy ve výslovnosti redukovány. U všech výrazů převažuje neredukovaná výslovnost, redukováná výslovnost je častější u tříslabičných kumulací. Dále jsme se zaměřily na dlužení samohlásky, které je nejvýraznější u 2. části výrazu *no ne*: zde se *né* vyskytuje v 73 %, což souvisí s tím, že se prakticky neobjevuje dlužené *nó* v tomto výrazu (pouze 7 %). To se naopak nejčastěji vyskytuje ve spojení *no jako* (47 %), *no tak* (33 %) a *no ale* (28 %).

Tabulka 6: Počty výskytů kumulací s neredukovanou výslovností a pod jedním přízvukem (zvukové slovo)

Kumulace	Počet výskytů s neredukovanou výslovností	Procenta z frekvence kumulace na začátku segmentu	Počet výskytů tvořících zvukové slovo	Procenta z frekvence kumulace na začátku segmentu
no ne	109	81	116	85
no jako	65	58	71	63
no ale	450	68	508	77
no tak	1131	78	1053	73

LITERATURA

BÍLKOVÁ, J. – ZEMAN, J. (2020): Diskurzivní marker *no a* v mluvené češtině. In: J. Bílková – I. Kolářová – M. Vondráček (eds.), *Lingvistika – korpus – empirie. K počtům Františka Štíchy*. Praha: Ústav pro jazyk český, 193–200.

CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum.

ČERMÁK, F. (2008): Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině. In: M. Kopřivová – M. Waclawicová (eds.), *Čeština v mluveném korpusu*. Praha: NLN, 63–74.

ČERMÁK, F. – KOPŘIVOVÁ, M. (2016): Idioms in spoken corpus. A sample of Czech data. In: G. Pastor (ed.), *Computerised and Corpus-based Approaches to Phraseology: Monolingual and Multilingual Perspectives*. Geneva: Editions Tradulex, 250–261.

- ČERMÁKOVÁ, A. a kol. (2019): Diskurzní markery. In: J. Hoffmannová – J. Homoláč – K. Mrázková (eds.), *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 244–351.
- HERITAGE, J. (1984): *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- HERITAGE, J. (2013): Turn-initial position and some of its occupants. *Journal of Pragmatics*, 57, 331–337.
- HERITAGE, J. – SORJONEN, M.-L. (eds.) (2018): *Between Turn and Sequence. Turn-initial particles across languages*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- HLADIŠ, F. (1968): K slovnědruhovému a stylovému uplatnění výrazu *tak* v mluvených projevech. *Naše řeč*, 51(4), 210–218.
- HOFFMANNOVÁ, J. – HAVLÍK, M. (2017): Hledání jednotky mluveného projevu: replika, výpověď, promluva. In: B. Chocholová – L. Molnár Satinská – G. Múcsková (eds.), *Jazyk a jazykoveda v pohybe II*. Bratislava: Veda, 433–441.
- HOFFMANNOVÁ, J. – HOMOLÁČ, J. – MRÁZKOVÁ, K. (eds.) (2019): *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia.
- JÍLKOVÁ, L. (2016; 2017): *Tak* v současných mediálních mluvených rozhovorech: ty zákony co se vztahují teď kon na nás soukromníky tak to asi budu muset zavřít (1. a 2. část). *Korpus – gramatika – axiologie*, 14, 12–33; 15, 31–46.
- KOMRSKOVÁ, Z. – POUKAROVÁ, P. – HAVLÍK, M. (2019): Překryvy replik. In: J. Hoffmannová – J. Homoláč – K. Mrázková (eds.), *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia, 102–116.
- KOPŘIVOVÁ, M. – KOMRSKOVÁ, Z. – LUKEŠ, D. – POUKAROVÁ, P. – ŠKARPOVÁ, M. (2017): *ORTOFON: korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem verze 1 z 2. 6. 2017*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupný online na adrese: <http://www.korpus.cz>.
- MATHESIUS, V. (1947): K dynamické linii české věty. In: V. Mathesius (ed.), *Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí*. Praha: Melantrich, 257–276.
- MÜLLEROVÁ, O. (1991): Dialog z hlediska počtu účastníků. In: J. Hoffmannová – O. Müllerová (eds.), *Dialog v češtině*. München: Verlag Otto Sagner, 34–39.
- POMERANTZ, A. (1984): Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. In: J. M. Atkinson – J. Heritage (eds.), *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.
- RENDLE-SHORT, J. (2015): Dispreferred responses when texting: Delaying that „no“ response. *Discourse & Communication*, 9(6), 643–661.
- SACKS, H. (1992): *Lectures on Conversation I, II*. Oxford: Basil Blackwell.
- SACKS, H. – SCHEGLOFF, E. A. – JEFFERSON, G. (1974): A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language*, 50(1), 696–735.
- SCHEGLOFF, E. A. (2007): *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WEIDNER, M. (2016): *Aha*-moments in interaction: Indexing a change of state in Polish. *Journal of Pragmatics*, 104, 193–206.

GRANTOVÁ PODPORA

Článek byl napsán s podporou projektu Grantové agentury ČR č. 19-21523S s názvem *Podíl syntaktických, prozodických a neverbálních prostředků na sekvencním utváření rozhovorů v češtině*.